

امتناع سازمان داوری از پذیرش درخواست داوری بین‌المللی و مسئولیت ناشی از آن

وحید بذآر*

دکتری حقوق بین‌الملل، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

(دریافت: ۱۳۹۸/۱۱/۰۶ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۳/۰۴)

Refusal of the Arbitration Institution to Accept the Request for International Arbitration and Responsibility Arising from It

Vahid Bazzar*

ph.D. of International Law, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

(Received: 26/Jan/2020

Accepted: 24/May/2020)

Abstract

The arbitral institution is one of the entities that determine responsibility. An arbitral institution shall be considered to be an international organization that has international legal personality and, therefore, commits an internationally wrongful act and has international responsibility and for the breach of its international obligations that attributable to it. One of the obligations of the arbitral institution is the obligation to accept arbitration requests. so that these organizations, by generally announcing their arbitration rules, declare their willingness to accept international disputes, and the contracting parties, with the confidence of this fact, will opine them as settlement body for disputes arising from the contract. The refusal of the arbitral organization to accept arbitration requests often deprived the injured party for the right to access to justice. Because, except by agreement of the parties to the dispute, there is no possibility of resorting to the alternative to the settlement of the dispute, and the injured party will probably not be repaired. This refusal, which breaches the obligations of the arbitral institution, gives rise to responsibility.

Keywords: Responsibility, Arbitral Institution, Dispute, Arbitration Request

چکیده

سازمان داوری یکی از مراجعی است که به احراز مسئولیت می‌پردازد. سازمان داوری به لحاظ حقوقی یک سازمان بین‌المللی دارای شخصیت بین‌المللی قلمداد می‌شود و از این رو، به واسطه نقض تعهدات بین‌المللی که قابل انتساب به آن باشد، مرتکب عمل متخلفانه بین‌المللی و دارای مسئولیت بین‌المللی می‌شود. یکی از تعهدات سازمان داوری، تعهد به پذیرش درخواست‌های داوری است. بدین ترتیب که این سازمان‌ها با اعلان عمومی قواعد داوری خود، تمایل و آمادگی خود را نسبت به پذیرش اختلاف‌های بین‌المللی اعلام می‌کنند و طرف‌های موافقت‌نامه با اعتماد به این واقعیت، سازمان داوری مورد توافق خود را به‌عنوان مرجع حل‌وفصل اختلاف‌های ناشی از موافقت‌نامه تعیین می‌کنند. امتناع سازمان داوری از پذیرش درخواست داوری طرف‌هایی که قبلاً آن را به‌عنوان مرجع حل‌وفصل اختلاف تعیین کرده‌اند، غالباً زیان‌دیده را از حق بر دسترسی به دادگاه محروم می‌کند. چراکه جز با توافق طرف‌های اختلاف، امکان توسل به مرجع جایگزین حل‌وفصل اختلاف وجود ندارد و طرف خوانده احتمالاً به این امر رضایت نخواهد داد. این امتناع که نقض تعهدات سازمان داوری است، موجبات مسئولیت آن را فراهم می‌آورد.

کلیدواژه‌ها: اختلاف، درخواست داوری سازمان داوری، مسئولیت.

مقدمه

مسئولیت حقوقی کنشگران بین‌المللی اغلب از سوی مراجع حل و فصل اختلاف بین‌المللی احراز و اعلام می‌شود. یکی از این مراجع بین‌المللی که به احراز مسئولیت می‌پردازد، سازمان داوری است. اینکه آیا می‌توان برای این مرجع احرازکننده مسئولیت نیز مسئولیت فرض نمود، موضوع چالش‌برانگیزی است. این واقعیت به هیچ‌وجه محل مناقشه نیست که علاوه بر مسئولیت دولت‌ها، مسئولیت سازمان‌های بین‌المللی در قبال خسارت‌هایی که به واسطه فعالیت آنها ایجاد می‌شود، در حقوق بین‌الملل مورد پذیرش قرار گرفته است و حتی نظام حقوقی حاکم بر این مسئولیت در طرح مسئولیت سازمان بین‌المللی (سال ۲۰۱۱) به وسیله کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل متحد به نظم درآمده است؛ بنابراین، اگر اثبات شود که سازمان داوری با توجه به وظایف و کارکردهایی که دارد، یک سازمان بین‌المللی دارای شخصیت حقوقی بین‌المللی است و تعهدی نسبت به پذیرش درخواست‌های داوری دارد، امتناع از پذیرش این درخواست‌ها، نقض تعهد یک سازمان بین‌المللی قلمداد می‌شود که موجبات مسئولیت آن را فراهم می‌آورد.

این نوشتار به هیچ‌وجه قصد ندارد به مسئولیت سازمان داوری در قبال اقداماتی بپردازد که در فرآیند رسیدگی داوری انجام می‌دهد.^۱ بلکه در این پژوهش، تنها مسئولیت سازمان داوری به واسطه امتناع از پذیرش درخواست داوری هنگامی که هیچ مانعی اعم از صلاحیتی یا ماهیتی در این خصوص وجود ندارد، مورد بررسی قرار می‌گیرد. همچنین، موضوع این پژوهش منصرف از مواردی از جمله ایراد

صلاحیتی^۲ یا عدم پرداخت هزینه‌های داوری است که مرجع داوری می‌تواند در حین رسیدگی از ادامه آن امتناع کند. مکانیزم «رد اولیه دعوا»^۳ و اختیار عدم ثبت درخواست داوری که در شرایط استثنائی برای یکی از مقامات سازمان داوری در نظر گرفته شده است نیز ارتباطی به امتناع از پذیرش درخواست داوری ندارند.^۴ این مقاله از دو فصل تشکیل شده است. در فصل نخست، به ماهیت سازمان داوری و فعالیت‌های آن پرداخته می‌شود و در فصل دوم، مسئولیت سازمان داوری به واسطه امتناع از پذیرش درخواست داوری مورد بررسی قرار می‌گیرد.

ماهیت سازمان داوری و فعالیت‌های آن

سازمان داوری یک ماهیت دوگانه دارد. بدین ترتیب که از یک طرف با ارائه خدمات قضایی در قبال دریافت حق الزحمه به یک فعالیت اقتصادی می‌پردازد و از طرف دیگر، با حل و فصل اختلاف‌ها، یک کارکرد عمومی را در جامعه بر عهده دارد (Warwas, 2017: 301)؛ اما جنبه اخیر این سازمان‌ها بسیار قابل توجه است. در واقع، سازمان داوری به‌عنوان یکی از ابزارهای مهم و مؤثر در حل و فصل اختلاف‌های بین‌المللی به شمار می‌رود که مبنای وجودی آن بر کردن خلأ مربوط به نظام حل و فصل اختلاف موجود در عرصه بین‌الملل است. امتناع

۲. در مواردی که طرف دولتی، شرط ارجاع به داوری را می‌پذیرد، نمی‌تواند با ادعای مصونیت برای خود، صلاحیت مرجع داوری را انکار کند. البته، شرط ارجاع به داوری نمی‌تواند تمامی موانع مربوط به استناد طرف دولتی به مصونیت را از میان بردارد؛ چراکه این امر تنها به‌منزله اعراض از مصونیت صلاحیتی نه مصونیت اجرایی قلمداد می‌شود (عزیزی و بذآر، ۱۳۹۸: ۴۷۵-۴۷۴).

۳. در مکانیزم «رد اولیه دعوا» (Early Dismissal) که پس از ثبت درخواست داوری، با اقدام خوانده در یک مهلت زمانی محدود به جریان می‌افتد، باید اثبات شود که ادعای خواهان آشکارا فاقد دلایل و مبنای حقوقی ماهیتی یا صلاحیتی است. مکانیزم «رد اولیه» دعوا در داوری بین‌المللی برای نخستین بار به‌طور رسمی با وضع قاعده ۴۱ (۵) قواعد داوری ایکسید در سال ۲۰۰۶ میلادی ایجاد گردید و پس‌از آن، قواعد داوری اتاق بازرگانی استکهلم نیز در سال ۲۰۱۷ آن را مورد پذیرش قرار داد (ماده ۳۹) (Nyombi, 2017, p. 169).

۴. به‌عنوان یک مثال در خصوص اختیار عدم ثبت درخواست داوری برای یکی از مقامات سازمان داوری، ماده ۳۶ کنوانسیون ایکسید قابل ذکر است. مطابق این مقرره، دبیر کل ایکسید می‌تواند از ثبت درخواست‌های داوری که مربوط به اختلافاتی می‌شوند که آشکارا خارج از صلاحیت دیوان است، خودداری نماید. (The International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID) Convention, art. 36(3))

۱. مسئولیت مراجع داوری در قبال فعل یا ترک فعل‌هایی که در فرآیند داوری انجام می‌دهند در قواعد داوری برخی سازمان‌های داوری به‌صورت محدود مورد پذیرش قرار گرفته است. برای مثال، قواعد داوری اتاق بازرگانی استکهلم در موارد سوء رفتار ارادی یا بی‌مبالاتی فاحش دیوان در فرآیند رسیدگی، مسئولیت را قابل تحقق دانسته است (Arbitration Rules of The Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce (SCC) 2017, art. 52). بین‌المللی لندن، دامنه این مسئولیت مضیق‌تر در نظر گرفته شده است. بدین ترتیب که تنها نسبت به تخلف ارادی و آگاهانه دیوان و نسبت به اقداماتی که در این قواعد ممنوع شده است، مسئولیت مورد پذیرش قرار گرفته است. (Arbitration Rules of London Court of International Arbitration (LCIA) 2014, art. 38 (1)) است که مدعی ارادی بودن عمل موجب مسئولیت، راه بسیار دشواری در اثبات آن دارد.

دیوان داوری به اراده طرف‌های اختلاف و بر اساس موافقت‌نامه داوری یا شرط ارجاع به داوری است، مرجع داوری شخص مستقلی است که به‌عنوان نماینده نظام حقوقی نه نماینده طرف‌های اختلاف به وظایف عمومی خود عمل می‌کند. همچنین، تلقی نهاد داوری به‌عنوان نماینده طرف‌های اختلاف با چند ایراد حقوقی مواجه می‌شود. نخست آنکه هیچ نماینده‌ای نمی‌تواند اعمالی را انجام دهد که اصیل، اختیار انجام آنها را ندارد. به‌علاوه، اگر آن را به‌عنوان نماینده طرف‌های اختلافی قلمداد کنیم که قرار است به اختلاف مشخص میان آنها رسیدگی شود، اصل «بی‌طرفی»^۴ مرجع داوری، خدشه‌دار خواهد شد و درنهایت اینکه امتناع نهاد داوری از انجام داوری در فرضی که آن به‌عنوان نماینده طرف‌های اختلاف قلمداد می‌شود، می‌تواند فرآیند حل‌وفصل اختلاف را با مشکلات جدی مواجه کند. (Samuel, 1989: 36-39)

پرسشی که در اینجا مطرح می‌شود این است که آیا سازمان داوری یک شخصیت حقوقی بین‌المللی دارد تا به واسطه آن بتوان مسئولیت حقوقی بین‌المللی برای آن فرض نمود؟ در حقوق بین‌الملل، معیار احراز شخصیت بین‌المللی برای یک موجودیت همان است که دیوان بین‌المللی دادگستری در نظریه مشورتی خود در قضیه «جبران خسارت کارکنان ملل متحد» ذکر می‌کند. مطابق نظر دیوان، تابعان هر نظام حقوقی لزوماً در ماهیتشان یا در میزان حقوقشان با یکدیگر برابر نیستند و ماهیت آنها بر اساس ضروریات جامعه تعیین می‌شود؛ دیوان می‌افزاید شخصیت حقوقی بین‌المللی یک موجودیت بر اساس وظایف و کارکردهای آن در نظام بین‌الملل نه مواردی از جمله تعداد دولت‌های عضو آن^۵ تعیین می‌شود. با توجه به اینکه

سازمان داوری از پذیرش اختلاف‌های ارجاع شده به آن، با مبنای وجودی و هدفی که سازمان برای آن ایجاد شده است، سازگار نیست؛ همچنین، امتناع سازمان داوری از پذیرش اختلاف‌های ناشی از قراردادهایی که شرط ارجاع اختلاف به آن سازمان در آن مورد توافق قرار گرفته است، اعتبار آن سازمان را در نظام بین‌الملل خدشه‌دار می‌کند و احتمال پیش‌بینی شرط ارجاع اختلاف به آن سازمان را در قراردادهای مشابه آتی به‌شدت کاهش می‌دهد. رعایت و احترام به شرط ارجاع به داوری به قدری بااهمیت است که حتی در مواردی که نهاد داوری در حال انحلال و از بین رفتن است نیز در خصوص ارجاع‌های احتمالی به آنکه در ضمن برخی موافقت‌نامه‌های مورد توافق قرار گرفته است، تعیین تکلیف می‌کند.^۱ برای مثال پس از تجزیه چکسلواکی، بر اساس قانون ۲۲۳/۹۴ جمهوری چک در سال ۱۹۹۵ اعلام شد که شرط‌های داوری که به «دیوان داوری اتاق بازرگانی و صنعت چکسلواکی»^۲ ارجاع می‌دادند، کماکان معتبر قلمداد می‌شوند و از این پس در «دیوان داوری اتاق بازرگانی و کشاورزی چک»^۳ رسیدگی می‌شوند (Uzelac, 1996: 77). انفکاک شرط ارجاع به داوری از موافقت‌نامه‌ای که شرط در آن درج شده است نیز دلیلی بر اهمیت بالای آن است که بر این اساس، بی‌اعتباری موافقت‌نامه مزبور، تأثیری بر اعتبار شرط مندرج در آن ندارد.

نوع کالا و خدمات ارائه شده به وسیله سازمان داوری نیز اقتضاء دارد تا آن را فراتر از یک کالای مصرفی قلمداد نمود. آنچه سازمان داوری انجام می‌دهد (حل‌وفصل اختلافات)، ماهیتاً در زمره خدمات عمومی است که واگذاری بخشی از آن به یک سازمان خصوصی نمی‌تواند ماهیت آن خدمات را به‌طور کامل خصوصی کند (رضوانیان، ۱۳۹۷: ۵۱-۵۲). به‌عبارت‌دیگر، از آن جهت که خدمات سازمان داوری راجع به حل‌وفصل اختلافات بوده و آنها جایگزین دستگاه قضایی می‌شوند، نمی‌توان خدماتی که آنها ارائه می‌کنند را منحصرأ خدمت یا کالای خصوصی قلمداد کرد. درواقع، فارغ از اینکه تشکیل

4. Impartiality

۵. با اینکه سازمان‌های بین‌المللی می‌توانند علاوه بر دولت‌ها، اعضای دیگری را نیز بپذیرند، هیچ سازمان بین‌المللی نمی‌تواند به‌طور کامل از موجودیت‌هایی غیر از دولت تشکیل شود و حداقل باید یک دولت را به‌عنوان عضو خود داشته باشد؛ بنابراین، می‌توان یک سازمان بین‌المللی متشکل از یک دولت و یک سازمان بین‌المللی را فرض نمود. به‌عنوان مثال‌هایی در خصوص فرض اخیر می‌توان به «دادگاه ویژه سیرالئون» (Special Court for Sierra Leone) و «دادگاه ویژه لبنان» (Special Tribunal for Lebanon) اشاره کرد که به ترتیب طی موافقت‌نامه‌هایی که میان سازمان ملل متحد با دولت‌های سیرالئون و لبنان منعقد شد، ایجاد شدند. (Draft Articles on the Responsibility of International Organizations 2011, Commentaries of 11,12 of art. 2)

6. Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1949, pp. 178-180.

۱. شرط ارجاع به یک نهاد داوری مشخص که پس از انحلال آن نهاد، طرف‌های اختلاف را برخلاف اراده واقعی‌شان به دیوان داوری دیگری رهسپار می‌کند با توجه به حقوق زبان‌دیده از جمله حق بر دسترسی به دادگاه (Access to Justice) و لزوم جبران خسارت او توجیه می‌شود.

2. Arbitration Court of the Czechoslovak Chamber of Trade and Industry.

3. Arbitration Court of the Czech Chamber of Commerce and Agriculture.

ماده ۴ (۱) و (۲) قواعد داوری «اتاق بازرگانی بین‌المللی»^۳ در این خصوص تصریح می‌کند که هر طرفی که تمایل به توسل به داوری دارد، درخواست خود را به دبیرخانه ارائه می‌کند و دبیرخانه نیز طرف خوانده را از دریافت درخواست و تاریخ آن مطلع می‌کند. نکته جالب در این ماده آنجاست که بیان می‌شود به‌هرحال، تاریخ دریافت درخواست، تاریخ شروع داوری قلمداد می‌شود. به‌عبارت‌دیگر، سازمان داوری خود می‌پذیرد که به‌صرف تقدیم درخواست داوری به دبیرخانه، داوری آغاز می‌شود و سازمان اختیاری در عدم پذیرش درخواست ندارد. این رویکرد مبتنی بر نظریه‌ای است که در قضیه «کوبیک» به‌وسیله دادگاه داخلی فرانسه مورد تأیید قرار گرفت. در این قضیه، دادگاه تصریح می‌کند با توجه به اینکه اتاق بازرگانی بین‌المللی به‌عنوان مرجع داوری از سوی طرف‌های اختلاف مورد توافق قرار گرفته است، یک قرارداد میان طرف‌ها و سازمان داوری ایجاد شده است که طبق آن، اتاق بازرگانی بین‌المللی مکلف به انجام وظیفه اصلی خود به‌عنوان یک سازمان داوری است و هرگونه نقض تعهدات قراردادی می‌تواند مسئولیت سازمان را دامن بزند؛ دادگاه فرانسوی می‌افزاید حتی پیش از ایجاد این قرارداد، یک دعوت عمومی از سوی سازمان داوری نسبت به کل دنیا از جمله طرف‌های اختلاف ارائه شده است مبنی بر اینکه سازمان آمادگی، تمایل و توانایی انجام داوری‌هایی را که طرف‌های اختلاف به آن ارجاع می‌دهند، دارد (Veeder, 2015).

349) به عبارت دیگر، صرف ارائه قواعد داوری از سوی سازمان، «ایجاب» و شرط ارجاع به داوری یا انعقاد موافقت‌نامه رجوع به داوری به منزله «قبول» قلمداد می‌شود و از این‌رو، سازمان داوری با امتناع از پذیرش اختلاف ارجاع شده به آن، تعهد قراردادی خود را نقض کرده است. نخستین پیامد پذیرش ایجاد رابطه قراردادی میان طرف‌های اختلاف و سازمان داوری این است که نقض این تعهد قراردادی سبب ایجاد مسئولیت می‌شود (Timar, 2013: 109)؛ حتی بر اساس قواعد حقوق بین‌الملل در خصوص ایجاد تعهد برای ثالث نیز می‌توان تعهد سازمان داوری به پذیرش درخواست داوری را اثبات نمود. بدین ترتیب که اگر سازمان داوری که نسبت به موافقت‌نامه طرف‌های اختلاف در خصوص مراجعه به آن، شخصیت حقوقی جداگانه‌ای قلمداد می‌شود را نسبت

سازمان‌های داوری دارای وظایف و کارکردهای بین‌المللی هستند که بدون قائل بودن شخصیت حقوقی بین‌المللی برای آنها، در انجام آن وظایف و کارکردها دچار مشکل می‌شوند، این سازمان‌ها را باید یک سازمان بین‌المللی دارای شخصیت حقوقی بین‌المللی مستقل از دولت‌های عضوشان قلمداد نمود.^۱ بدین ترتیب که سازمان‌های بین‌المللی به‌عنوان موجودیت‌های دارای شخصیت حقوقی بین‌المللی ممکن است از موجودیت‌های از جمله دولت‌ها که دارای همین شخصیت هستند، تشکیل شده‌اند که البته، شخصیت حقوقی بین‌المللی سازمان‌ها محدود به اشتغالات آنهاست (بذّار، ۱۳۹۷: ۲۵)؛ بنابراین، نظام حاکم بر مسئولیت سازمان‌های بین‌المللی که در این حوزه از جنس مسئولیت مدنی و حقوقی است، حقوق سازمان‌های بین‌المللی است که در طرح مسئولیت سازمان‌های بین‌المللی (سال ۲۰۱۱) تبیین شده است. تمایز میان داوری سازمانی و داوری غیرسازمانی نیز در اینجا قابل توجه است. در داوری غیرسازمانی، قبول داور است که به فرآیند داوری رسمیت می‌بخشد و داور را به قبول خود ملتزم می‌نماید؛ اما در داوری سازمانی که وجود نهاد داوری مقدم بر بروز اختلاف است، نهاد داوری یک شخصیت حقوقی قلمداد می‌شود که از پیش، رضایت خود را نسبت به انجام داوری اختلاف‌های ارجاعی در صورت قابلیت استماع دعوا و وجود صلاحیت ابراز داشته است (زمانی، ۱۳۹۸).

مسئولیت سازمان داوری به واسطه امتناع از پذیرش درخواست داوری

پیش‌شرط احراز مسئولیت سازمان داوری به‌واسطه امتناع از پذیرش درخواست داوری این است که تعهد سازمان داوری نسبت به پذیرش درخواست‌های داوری اثبات شود. سازمان‌های داوری در «سند مؤسس»^۲ یا سایر قواعدشان متعهد شده‌اند تا درخواست‌های داوری را بپذیرند. برای مثال،

۱. با اینکه اقدامات داوران در برخی موارد قابل انتساب به سازمان داوری است، سازمان و داوران آن در برخی از فروض، شخصیت کاملاً مستقلی از یکدیگر دارند. در قضیه «پت رک» که موضوع مسئولیت داوران در دادگاه‌های داخلی آمریکا مطرح شد، انجمن داوری آمریکا (American Arbitration Association (AAA) و انجمن داوری سوئیس (Swiss Arbitration Association) در مقام یاور دادگاه (amicus curiae) در دادگاه حاضر شدند و دادگاه آمریکا نیز مانع اظهارنظر آنها به این سبب که دارای نفع حقوقی هستند، نشد (Van Houtte and McAsey, 2013, p. 168).

3. International Chamber of Commerce (ICC).

2. Constituent Document.

و در دسترس بودن طرق جبرانی نزد یک دادگاه یا سایر سازوکارهای حل و فصل اختلاف بهره‌مند شود (Francioni, 2009: 730) و حتی مشکلات مالی زبان‌دیده نباید مانع اعمال این حق شود. این حق محدود به رسیدگی‌های قضایی نیست و همان‌طور که دادگاه استیناف فرانسه در رأی سال ۲۰۱۱ خود تصریح می‌کند،^۲ دیوان‌های داوری معاف از رعایت حق دسترسی به دادگاه نیستند. حق دسترسی به دادگاه به‌عنوان یک حق بشری که در اسناد حقوق بشری نیز مورد تأکید قرار گرفته است،^۳ به‌طور هم‌زمان تعهدات سلبی و ایجابی ایجاد می‌کند. بدین ترتیب که علاوه بر اینکه نباید مانعی در مسیر اعمال این حق ایجاد شود، شرایط مناسب برای زیان دیدگان ناتوان از اعمال این حق نیز باید فراهم شود (Francioni, 2013: 2) تصور وضعیتی که در آن، شخصی اساساً امکان دادخواهی را به‌طور کامل از دست داده باشد و هیچ مرجعی قادر یا حاضر به رسیدگی به شکایت او نباشد، می‌تواند در زمره مواردی قرار گیرد که با نظم عمومی منافات دارد؛ بنابراین، اعلامیه سازمان داوری باید حاوی آثاری فراتر از صرف دعوت به معامله توسط یک بنگاه خصوصی قلمداد شود (رضوانیان، ۱۳۹۷: ۴۵).

بر اساس حقوق مسئولیت سازمان‌های بین‌المللی، نقض تعهد بین‌المللی یک سازمان که قابل انتساب به آن سازمان باشد،^۴ سبب مسئولیت بین‌المللی آن سازمان می‌شود. بنابراین،

۲. شرح مختصر این قضیه بدین قرار است که در جریان اختلافی که میان شرکت ایتالیایی «پیرلی» (Pirelli) و شرکت اسپانیایی «لایسینینگ پروجکت» (Licensing Project) در اتاق بازرگانی بین‌المللی تحت رسیدگی بود، دیوان دعوای متقابل شرکت «لایسینینگ پروجکت» را به دلیل عدم پرداخت هزینه‌های معوق داوری و بر اساس قواعد داوری اتاق بازرگانی بین‌المللی که چنین اجازه‌ای را به آن می‌داد (International Chamber of Commerce (ICC) 1998, art. 30.4 (International Chamber of Commerce (ICC) 2012, art. 36.6) رد کرد. شرکت اسپانیایی که به پرداخت مبلغ ۲۲۹۲۰۰۰ یورو محکوم شده بود با این ادعا که رسیدگی داوری که در آن، دعوای متقابل آن استماع نشده است، حق آن نسبت به دسترسی به دادگاه و اصل لزوم رفتار برابر با طرف‌های اختلاف را نقض کرده است، در دادگاه استیناف فرانسه طرح دعوا کرد و دادگاه نیز با پذیرش این دو مورد نقض بدون اشاره به بی‌اعتباری قواعد داوری اتاق بازرگانی بین‌المللی که اجازه رد دعوا به‌واسطه عدم پرداخت هزینه داوری را می‌داد، رأی داوری را باطل اعلام می‌کند. Cour d'appel [CA] [regional court of appeal] Paris, 1e ch., Nov. 17, 2011, n° 09/24158

3. International Covenant on Civil and Political Rights 1966, art. 14(1); European Convention on Human Rights 1950, art. 6; American Convention on Human Rights 1969, art. 8.

۴. از آنجایی که امتناع از پذیرش درخواست داوری، از سوی سازمان داوری و

به موافقت‌نامه شخص ثالث فرض کنیم، طبق حقوق بین‌الملل، سازمان در صورتی نسبت به تعهد منعقد شده از سوی طرف‌های اختلاف متعهد می‌شود که طرف‌ها، قصد ایجاد چنین تعهدی را برای آن داشته باشند و سازمان نیز به‌طور صریح و کتبی آن را بپذیرد.^۱ طرف‌های اختلاف با درخواست داوری از سازمان، بدون تردید خواستار متعهد بودن سازمان به انجام داوری هستند و سازمان نیز قبلاً در قواعد داوری خود، تعهد به انجام داوری را به‌طور صریح و کتبی پذیرفته است. در واقع، این واقعیت که تعهدی که از شرط داوری حاصل می‌شود، متوجه طرف‌هاست و اساساً منوط به کسب رضایت داور یا مرجع داوری نیست (زارع و سلیمی، ۱۳۹۷: ۴۷۰) و حتی هر یک از طرف‌ها می‌توانند به همین ترتیب آن را به دیگری انتقال دهند (وحیدی، ۱۳۹۷: ۱۸۵)، نشان دهنده این است که باید این موضوع را متمایز از موضوع ایجاد حق یا تعهد برای ثالث قلمداد کرد.

در مقابل، گروه اقلیتی وجود دارد که اعلان عمومی سازمان داوری را تنها یک «دعوت» محسوب می‌کند. این افراد موافقت‌نامه داوری را ایجادکننده یک رابطه استخدامی میان طرف‌های اختلاف و سازمان داوری قلمداد می‌کنند. (Warwas, 2017: 276) حتی اگر این فرض صحیح باشد نیز باید میان وضعیتی که یک بنگاه خصوصی (مانند تولیدکننده خودرو) تبلیغ و مخاطبان را دعوت به معامله می‌کند با وضعیتی که یک سازمان داوری، تمایل و توانایی خود را برای استفاده عمومی به‌صورت همگانی اعلام می‌کند، تمایز جدی قائل شد. چراکه در خرید یک کالا مثل اتومبیل، اگر فروشنده از ارائه کالای خود منصرف شود و یا توان انجام آن را از دست دهد، مشتری امکان آن را دارد که به هر فروشنده دیگری مراجعه و کالای موردنظر خود را خریداری کند؛ اما امتناع سازمان داوری از پذیرش درخواست داوری در مواردی که طرف‌های اختلاف، آن را به‌عنوان مرجع حل و فصل اختلاف برگزیده‌اند، در عمل زیان‌دیده را از حق بر جبران خسارت محروم می‌کند. چراکه امکان ارجاع اختلاف به یک مرجع حل و فصل اختلاف دیگر، مستلزم توافق طرف‌های اختلاف است و از آنجایی که طرف خواننده اغلب به این امر رضایت نمی‌دهد، زیان‌دیده بدون جبران خسارت رها می‌شود. بر اساس حق دسترسی به دادگاه، زیان‌دیده حق دارد تا از حمایت قانون

1. Vienna Convention on the Law of Treaties 1969, art. 35.

شرط ارجاع اختلاف به داوری درج شده است_ وجود داشته باشد،^۶ به عدم مسئولیت نهاد داوری در جریان رسیدگی منحصر می‌شود و نمی‌تواند به امتناع از پذیرش درخواست داوری تعمیم یابد. این نتیجه‌گیری از سوی دادگاه استیناف فرانسه در قضیه «سایتک» مورد تأیید قرار گرفت. در این قضیه دادگاه تصریح می‌کند که شرط عدم مسئولیت بر اساس حقوق فرانسه غیرقابل اجراست؛ چراکه این شرط صرفاً مربوط به رفع مسئولیت در مواردی است که در جریان رسیدگی داوری، وظایف اداری یا سازمانی به نحو مناسبی اجرا نگردند.^۷

صرف‌نظر از اینکه امتناع از پذیرش اختلاف ارجاع شده به سازمان داوری موجبات مسئولیت این سازمان را فراهم می‌آورد، سازمان داوری کماکان مکلف به ادامه انجام تعهد خود مبنی بر پذیرش اختلاف‌های ارجاع شده آتی به آن است. درواقع، بر اساس حقوق مسئولیت بین‌المللی، نقض یک تعهد به خودی‌خود تأثیری بر اجرای مستمر تعهد مزبور ندارد، حتی اگر نقض تعهد خاتمه یافته باشد یا خسارت‌های ناشی از آن جبران شده باشد. البته، مسئولیت ناشی از امتناع از پذیرش درخواست داوری محدود به زمان امتناع نیست و این نقض تعهد سازمان داوری که ممکن است زبان‌دیده را برای همیشه از حق دسترسی به دادگاه محروم کند، یک «عمل متخلفانه مستمر»^۸ قلمداد می‌شود. چراکه با توجه به دشواری کسب رضایت خواننده برای توسل به یک مرجع حل‌وفصل اختلاف دیگر، زبان‌دیده تا زمان جلب رضایت خواننده از اعمال حق بشری خود نسبت به دسترسی به دادگاه محروم خواهد شد؛ بنابراین، سازمان داوری مکلف است تا این عمل متخلفانه را

سازمان داوری که یک سازمان بین‌المللی دارای شخصیت حقوقی مستقل از دولت‌های عضو خود است و تعهد به پذیرش درخواست‌های داوری دارد که از آن می‌شود، به‌واسطه امتناع از پذیرش درخواست، دارای مسئولیت می‌شود. امکان تحقق مسئولیت برای سازمان داوری در رویه قضایی نیز مورد توجه قرار گرفته است. دادگاه استیناف فرانسه در قضیه «کوبیک»^۲ تصریح می‌کند اصولاً برای اطاق بازرگانی بین‌المللی می‌توان مسئولیت فرض نمود (Van Houtte and McAsey, 2013: 161,162). همچنین در قضیه «اس این اف»^۳ تلاش‌های اطاق بازرگانی بین‌المللی برای معاف نمودن خود از مسئولیت بی‌اعتبار اعلام شد (Veeder, 2015: 339). در رأی دیگری که در سال ۲۰۱۰ میلادی صادر شد، علاوه بر شناسایی مسئولیت، مرجع داوری محکوم به جبران خسارت مالی نسبت به زبان‌دیده شد.^۴

شرط عدم مسئولیت سازمان داوری که در اغلب قواعد سازمان‌های داوری ذکر شده است،^۵ از مهم‌ترین مواردی است که به‌عنوان مانعی در مسیر شناسایی مسئولیت برای این سازمان‌ها مورد اشاره قرار می‌گیرد. شرط عدم مسئولیت که باید در زمان طرح دعوا در سازمان داوری در قواعد آن سازمان نه در موافقت‌نامه ارجاع به داوری یا موافقت‌نامه‌ای که در آن

قبل از ورود دیوان داوری به‌عنوان یکی از ارگان‌های آن_ به وقوع می‌پیوندد، موضوع انتساب عمل ارگان به سازمان در این خصوص مطرح نمی‌شود. البته، دیوان داوری که در هر قضیه و با توجه به انتخاب داوران از فهرست از پیش تهیه شده سازمان داوری تشکیل می‌شود، به‌سختی می‌تواند به‌عنوان ارگان سازمان داوری قلمداد شود (ابراهیم گل، ۱۳۹۸). به‌عنوان یک مثال لازم به ذکر است که در قضیه «سایتک»، مسئولیت اطاق بازرگانی بین‌المللی به‌واسطه طرز عمل دیوان داوری مورد پذیرش قرار گرفته است.

1. Draft Articles on the Responsibility of International Organizations 2011, art. 4.
2. Société Cubic Defense System Inc v Chambre de Commerce Internationale, (Cour de Cassation (1 Ch. civile) 2001), Rev. arb. 2011.
3. در قضیه «اس این اف»، خواهان مدعی بود که اطاق بازرگانی بین‌المللی قصد داشته تا برخلاف حقوق فرانسه و نظم عمومی بین‌المللی به‌طور غیرقانونی از اجرای حقوق رقابت اتحادیه اروپا که الزام‌آور هستند، امتناع کند. (SNF S.A.S. v. International Chamber of Commerce (ICC), JDI 2009.617, ann T. Clay; JIA 2009.579)
4. Société Filature Française de Mohair c/Fédération Française des Industries Lainières et Cotonnières, RG 07/13724, (Tribunal de Grande Instance de Nanterre 2010).
5. International Centre for Dispute Resolution (ICDR) Procedures 2014, art. 38; Arbitration Rules of International Chamber of Commerce (ICC) 2017, art. 41.

۶ در قضیه «اس این اف»، دادگاه داخلی فرانسه تأکید می‌کند که شرط عدم مسئولیت باید در زمان طرح دعوا لازم‌الاجرا باشد تا بتواند مورد استناد قرار بگیرد. در قضیه مزبور، خواهان مدعی بود که با توجه به تاریخ انعقاد قراردادی که ضمن آن شرط ارجاع اختلاف به اطاق بازرگانی بین‌المللی درج شده بود (۱۹۹۳ میلادی)، قواعد داوری ۱۹۸۸ که فاقد شرط عدم مسئولیت است، در این خصوص لازم‌الاجراست؛ چراکه طرف‌های قرارداد در آن تاریخ متعهد به ارجاع اختلاف به داوری شدند؛ اما دادگاه استیناف فرانسه هم‌نظر با دادگاه بدوی اعلام می‌کند که قواعد داوری ۱۹۹۸ که در زمان رسیدن درخواست داوری به دبیرخانه اطاق بازرگانی بین‌المللی لازم‌الاجرا بوده است، اعمال می‌شود که این قواعد متضمن شرط عدم مسئولیت است. (Société SNF c/Chambre de Commerce Internationale. Tribunal de grande instance de Paris (1 Ch.) 2007. Rev. arb. 2007.

7. Société Filature Française de Mohair c/Fédération Française des Industries Lainières et Cotonnières, RG 07/13724, (Tribunal de Grande Instance de Nanterre 2010).

8. Continuing Wrongful Act.

است که سازمان فراهم می‌کند.^۵ پریشی که مطرح می‌شود این است که مسئولیت سازمان داوری را باید در کدام مرجع پیگیری نمود. مراجعه به دادگاه‌های ملی می‌تواند مناسب‌ترین گزینه در این خصوص باشد. البته، باید هوشیار بود که دولت‌های عضو سازمان داوری و دولت مقرر آن به احتمال زیاد یک تعهد بین‌المللی در خصوص رعایت مصونیت سازمان را پذیرفته‌اند و دادگاه‌های داخلی آنها از رسیدگی به چنین شکایتی امتناع می‌کنند. چراکه دادگاه‌های ملی هر دولت آرگان آن دولت محسوب و اقدام آن به دولت مزبور منتسب می‌شود^۶ و نقض تعهد بین‌المللی دولت از سوی آن‌ها موجبات مسئولیت بین‌المللی دولت را فراهم می‌آورد؛ البته، ممنوعیت مراجعه به دادگاه‌های دولت‌های عضو سازمان و دولت مقرر آن، مطلق نیست. چراکه دولت‌های مقرر سازمان‌های داوری رویکردهای متمایزی در خصوص تعقیب قضایی آنها اتخاذ نموده‌اند. برای مثال، در ایالات متحده آمریکا، سازمان داوری دارای مصونیت مطلق از رسیدگی قضایی است؛ اما در فرانسه چنین وضعیتی وجود ندارد (Rasmussen, 2002: 1840, 1863).

بحث و نتیجه‌گیری

سازمان داوری که با هدف حل و فصل اختلاف‌ها ایجاد شده است، اختیاری در پذیرش یا عدم پذیرش درخواست داوری ندارد. هنگامی که سازمان داوری در قواعد داوری خود یک اعلان عمومی نسبت به همه در خصوص ارجاع اختلاف‌های احتمالی آتی مطرح می‌کند، طرف‌های موافقت‌نامه با اعتماد به این اعلان، آن سازمان را به‌عنوان مرجع حل و فصل اختلاف احتمالی تعیین می‌کنند. از این رو، به هنگام درخواست داوری از آن سازمان نباید با برخی طرف‌ها یا برخی اختلاف‌ها به‌گونه‌ای متمایز رفتار شود و هرگونه اخلاقی که از سوی این مرجع تظلم خواهی در مسیر توسل به آن ایجاد شود، می‌تواند موجبات مسئولیت آن را فراهم آورد. این نتیجه‌گیری با توجه به این واقعیت تقویت می‌شود که امتناع سازمان داوری از پذیرش درخواست داوری اغلب منجر به این می‌شود که زیان دیده بدون جبران خسارت رها شود. چراکه طرح اختلاف مزبور در سایر مراجع حل و فصل اختلاف نیازمند توافق طرف‌های اختلاف

متوقف کند.^۱ این نکته قابل توجه است که در موارد امتناع سازمان داوری از پذیرش اختلاف، توقف عمل متخلفانه می‌تواند نتیجه‌ای را به دنبال داشته باشد که ما در جبران عمل متخلفانه در پی آن هستیم. در واقع، توقف عمل متخلفانه سازمان داوری که با پذیرش درخواست داوری انجام می‌شود، اعاده وضع به حال سابق است که به‌عنوان شیوه اصلی جبران خسارت قلمداد می‌شود.^۲ همچنین، طرف زیان دیده باید ادعای خود را به سازمان داوری اعلان کند و حتی می‌تواند نحوه توقف عمل متخلفانه یا شکل جبران خسارت را ضمن آن تعیین نماید.^۳ برای استناد به مسئولیت سازمان داوری، باید دو پیش‌شرط رعایت قواعد مربوط به حمایت دیپلماتیک و طی مراجع داخلی نیز تحقق یابد. البته، رعایت قواعد مربوط به حمایت دیپلماتیک تنها در صورتی ضروری است که دولت متبوع شخص حقیقی یا حقوقی زیان دیده به مسئولیت سازمان داوری استناد می‌کند.^۴ همچنین، طی مراجع دادخواهی در داخل سازمان‌های بین‌المللی منحصر به طرق دادخواهی در دسترس و مؤثری

1. Draft Articles on the Responsibility of International Organizations 2011, arts. 29-30.

۲. توقف (Cessation) عمل متخلفانه بین‌المللی رابطه بسیار نزدیکی با جبران خسارت (Reparation) و به‌طور مشخص اعاده وضع به حال سابق (Restitution) دارد و در برخی وضعیت‌ها از جمله آزاد کردن گروگان‌ها یا رفع توقیف از اشیاء یا ساختمان‌های ضبط‌شده، نتیجه‌ای که از توقف عمل متخلفانه حاصل می‌شود، همان نتیجه‌ای است که از اعاده وضع به حال سابق ایجاد می‌شود. به‌هرحال، توقف عمل متخلفانه برخلاف اعاده وضع به حال سابق محدود به اصل تناسب نیست (Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts 2001, Commentary of 7 of art. 30).

۳. سازمان داوری ملزم به رعایت مواردی نیست که زیان دیده ضمن اعلان ادعای خود مطرح می‌کند (Draft Articles on the Responsibility of International Organizations 2011, Commentary of 2 of art. 44).

۴. مواد ۶ تا ۸ طرح حمایت دیپلماتیک (سال ۲۰۰۶)، قواعد مربوط به حمایت دیپلماتیک (ماده ۴۴ طرح مسئولیت دولت‌ها (سال ۲۰۰۱)) را توسعه داده‌اند. بر اساس مواد مزبور، حمایت دیپلماتیک از فرد «بی تابعیت» (Stateless) (از سوی دولت محل اقامت فرد)، «پناهنده» (از سوی دولت محل اقامت و به‌جز در مقابل دولت متبوع فرد) و «چندتابعیتی» (Multiple Nationality) (از سوی هر یک از دولت‌های متبوع) امکان‌پذیر است؛ البته، حمایت یکی از دولت‌های متبوع از فرد چندتابعیتی در مقابل دیگر دولت متبوع او ممکن نیست، مگر اینکه تابعیت دولت حمایت‌کننده از فرد در زمان ورود صدمه و طرح دعوا تابعیت غالب (Predominant) باشد. حتی هنگامی که فرد در زمان ورود صدمه تابعیت دولت حمایت‌کننده را ندارد و تنها در زمان طرح دعوا دارای چنین شرایطی می‌گردد، امکان حمایت دیپلماتیک پیش‌بینی شده است (مجبی و بذار، ۱۳۹۷: ۲۰۹).

5. Draft Articles on the Responsibility of International Organizations 2011, Commentary of 9 of art. 45.

6. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts 2001, art. 4.

دولت‌ها و وقایع بین‌المللی روز». دورهٔ دکتری حقوق
بین‌الملل واحد علوم و تحقیقات تهران.

رضوانیان، اویس (۱۳۹۷). «مسئولیت حقوقی سازمان‌های
داوری ناشی از استتکاف از رسیدگی به اختلافات ارجاعی». *مجله پژوهش حقوق خصوصی*. سال ۷. شماره ۲۴. صص
۳۷-۶۶.

زارع، مهدی و سلیمی، محسن (۱۳۹۷). «ماهیت حقوقی و
استقلال شرط داوری از قرارداد اصلی از منظر رویهٔ
قضایی». *مجله مطالعات حقوق خصوصی*. دوره ۴۸. شماره
۳. صص ۴۷۲-۴۵۳.

زمانی، سید قاسم (۱۳۹۸). «نشست علمی تحول در نظام
حقوق مسئولیت بین‌المللی: بحثی درباره تابعان (اشخاص)
و عرصه‌های جدید در مسئولیت بین‌المللی». مؤسسه
مطالعات حقوق عمومی دانشگاه تهران. خرداد ۱۳۹۸.

عزیزی، ستار و بذّار، وحید (۱۳۹۸). «دفاع مصونیت دولت پس از
پذیرش ارجاع اختلاف به داوری بین‌المللی». *مجله مطالعات
حقوق عمومی*. دوره ۴۹. شماره ۲. صص ۴۹۰-۴۷۱.

محبی، محسن و بذّار، وحید (۱۳۹۷). «مفهوم استناد به
مسئولیت بین‌المللی با تأکید بر طرح کمیسیون حقوق
بین‌الملل (۲۰۰۱)». *مجله مطالعات حقوق عمومی*. دوره
۴۸. شماره ۱. صص ۲۲۲-۲۰۱.

وحیدی، مهناز (۱۳۹۷). «انتقال شرط داوری در داوری تجاری
بین‌المللی و داخلی». *فصلنامه تخصصی حقوق، علم و
وکالت*. سال اول. شماره ۲. صص ۱۸۷-۱۶۹.

Francioni, Francesco (2009). "Access to
Justice, Denial of Justice and
International Investment Law".
*European Journal of International
Law*, Vol. 20, No. 3, pp. 729-747.

Van Houtte, Hans and McAsey, Bridie
(2013). "The Liability of Arbitrators
and Arbitral Institutions". *Arbitral
Institutions Under Scrutiny* – edited by
Philipp Habegger, Daniel Hochstrasser,
Gabrielle Nater-Bass, and Urs Weber-
Stecher, Juris Publication, PP. 133-169.

Francioni, Francesco (2013). "Arbitration
and Right of Access to Justice: Tips for
a Successful Marriage". *NYU Journal
of International Law and Politics*, pp.
1-14.

است و خوانده اغلب به آن رضایت نمی‌دهد. همچنین، پذیرش
اختیار امتناع از پذیرش درخواست داوری برای سازمان داوری
برخلاف مبنای وجودی این سازمان است. بدین ترتیب که
سازمان داوری که جایگزین مرجع قضایی می‌شود، با هدف
پرکردن خلأهای مربوط به نظام حل‌وفصل اختلاف پا به
عرصه وجود نهاده است و اگر بنا باشد که این نهاد جایگزین تا
این حد ناکارآمد باشند، ایجاد آن نتوانسته است خلأها را مرتفع
کند.

به‌علاوه، اگر سازمان داوری به‌عنوان یک شیوهٔ حل‌وفصل
مسالمت‌آمیز حل‌وفصل اختلاف بخواهد به‌صورت گزینشی
درخواست‌های داوری که هیچ مانعی برای پذیرش آنها وجود
ندارد را دست‌چین کند، مغایر با اصل لزوم حل‌وفصل
مسالمت‌آمیز اختلاف‌ها رفتار عمل کرده است. اصل لزوم
حل‌وفصل مسالمت‌آمیز اختلاف‌ها و اصل عدم توسل به‌زور در
روابط بین‌المللی که در منشور ملل متحد نیز مورد تصریح
قرار گرفته‌اند،^۱ دو روی یک سکه‌اند.^۲ بدین ترتیب که توسل
به‌زور برای حل‌وفصل اختلاف‌ها ممنوع است و طرف‌های
اختلاف باید اختلاف‌های میان خود را از طریق شیوه‌های
مسالمت‌آمیز حل‌وفصل اختلاف‌ها مرتفع نمایند؛ بنابراین، هر
چه این شیوه‌های مسالمت‌آمیز کارآمدتر باشند، به نحو
مناسب‌تری در راستای منع توسل به‌زور و تحقق صلح و امنیت
بین‌المللی گام برداشته‌ایم.

منابع

ابراهیم گل، علیرضا (۱۳۹۸). «نشست علمی تحول در نظام
حقوق مسئولیت بین‌المللی: بحثی درباره تابعان (اشخاص)
و عرصه‌های جدید در مسئولیت بین‌المللی». مؤسسه
مطالعات حقوق عمومی دانشگاه تهران. یازدهم خرداد.

بذّار، وحید (۱۳۹۷). «تأثیر تقصیر زیان‌دیده بر مسئولیت دولت
در حقوق بین‌الملل». *پایان‌نامهٔ دکتری در رشتهٔ حقوق
بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبائی*.

بیگ زاده، ابراهیم (۱۳۹۳). «تقریرات درس تحلیل عملکرد

1. Charter of the United Nations, art. 2 (3), (4).

۲. منع توسل به‌زور در روابط بین‌المللی در نظام حقوقی که شیوه‌های الزامی
حل‌وفصل مسالمت‌آمیز اختلاف وجود ندارد، محل تأمل است. به‌عبارت‌دیگر،
توسل به شیوه‌های حل‌وفصل مسالمت‌آمیز اختلاف که به‌عنوان جایگزین
توسل به‌زور در مطرح هستند، بدون رضایت طرف‌ها ممکن نیست و یک
راهکار جایگزین مشروط یا محتمل نمی‌تواند راه‌حل قابل اتکایی باشد (بیگ
زاده، ۱۳۹۳: ۱۲).

- Nyombi, Chrispas (2017). "Tackling the Legitimacy Crisis in International Investment Law Through Progressive Treaty-Making Practices". *International Arbitration Law Review*, Vol. 20(5), pp. 162-174.
- Rasmussen, Matthew (2002). "Overextending Immunity: Arbitral Institutional Liability in the United States, England, and France". *Fordham International Law Journal*, Vol. 26, Issue. 6, pp. 1824-1875.
- Samuel, Adam (1989). *Jurisdictional Problems in International Commercial Arbitration: A Study of Belgian, Dutch, English, French, Swedish, Swiss, U.S., and West German Law*, Schulthess Polygraphischer Verlag.
- Timar, Kinga (2013). "The Legal Relationship between the Parties and the Arbitral Institution". *ELTE Law Journal*, pp. 103-122.
- Veeder, V. V. (2015). "Arbitrators And Arbitral Institutions: Legal Risks For Product Liability?". *American University Business Law Review*, Vol. 5, No. 3, pp. 335-353.
- Uzelac, Alan (1996). "Succession of Arbitral Institutions". *Croatian Arbitration Yearbook*, Vol. 3, pp. 71-89.
- Warwas, Barbara Alicja (2017). *The Liability of Arbitral Institutions: Legitimacy Challenges and Functional Responses*, Asser Press.

